

RORSCHACH V DOPRAVNÍ PSYCHOLOGII

Karel Havlík

Přiznám se, že jsem byl počátkem sedmdesátých let Rorschachem okouzlen. Tenkrát jsem pracoval na plzeňské psychiatrické klinice, kde jsem poprvé spatřil Rorschachovy tabulky. Studoval jsem všechnu tehdy dostupnou literaturu o této metodě, stážoval jsem u zkušených praktiků i praktiček z Psychiatrické léčebny v Dobrušce, četl spisy prof. Eduarda Urbana z UK Praha a jezdil na přednášky do Prahy.

Pokusím se shrnout vlastní zkušenosti s Rorschachovou metodou v průběhu takřka pětadvaceti leté praxe v dopravní psychologii. Po otevření dopravně psychologického střediska západočeského národního podniku ČSAD v Plzni, (1974) patřil Rorschach k alternativním vyšetřovacím metodám řidičů. Později jsme základní testovou baterii obohatili o Zulligerův tří tabulkový test a skupinový Dia test. Rorschacha jsme uplatňovali jen u závažných selhání profesionálních řidičů a pro soudně znalecké posudky na řidiče.

Do konce roku 2015 jsem zpracoval přes 15 tisíc protokolů Rorschacha, Zulligera a Behn-Rorschacha. Dia Zulligera jsme například v sedmdesátých a osmdesátých letech týdně snímali skupinově nejméně u dvaceti řidičů při základních, kontrolních a výběrových vyšetřeních.

*První česky psanou publikaci v ČR **Rorschachovské minipraktikum** určené dopravním psychologům a psychologům práce jsem napsal v roce 1975. Knihu vydalo pro dopravní psychology oddělení dopravní psychologie ÚSMĐ Praha. Naše publikace sice nebyla tak dokonalá jako později vydaná (1981) brněnskou Psychodiagnostikou skripta **Úvod do Rorschachovy metodiky** od Řičana, Šebka a Ženatého, nicméně se ukázalo, že jako „kuchařka“ dobře posloužila desítkám psychologů včetně klinických.*

Od sedmdesátých let jsem publikoval o Rorschachově testu 15 odborných statí včetně recenzí v Československé psychologii, Psychologii v ekonomické praxi. Psychologii dnes a dalších lékařských zvláště psychiatrických časopisech.

*V roce 2011 jsem na internetu uveřejnil nově upravené a rozšířené „**minipraktikum**“ a v roce 2013 doplnil o specifický systém hodnocení a interpretace Rorschachových protokolů (HzS) pro psychodiagnostiku především problémových řidičů a žadatelů o řidičské oprávnění, který není postavený na statistice, nýbrž na selektivní kvalitativní bázi rorschachovských formulí. Systém hodnocení **HzS - 018 / 013** se, na rozdíl od dnes propagovaného Exnerova **Komprehenzivního systému**, ujal v dopravní i pracovní psychodiagnostice.*

I když od sedmdesátých let doznala Rorschachova metoda některých proměn, jsem přesvědčen, že původní klasický systém neztratil na účinnosti a je schopen přežít i nestandardní sjednocený americký systém. Učebnice Ewalda Bohma z počátku sedmdesátých let, jak praxe dosvědčuje, má trvalejší hodnotu. Bádání s Rorschachem pokračuje, ale spíše na úrovni teoretické než praktické. Ostatně vidíme to na pracích amerického pragmatického psychologa Johna E. Exnera – Souhrnný systém CS, který Rorschachovu metodu psychometrizuje. Posléze se objevuje v USA mezinárodní srovnávací studie o Rorschachu se snahou sestavit jakési nadnárodně platné normy podobné normám v psychometrických dotaznících. Kvantitativní postup opřený o počítačový program, přirozeně ubírá na kvalitě projektivního nástroje.

*Dnes existuje několik přístupů v rorschachovské praxi. Každému psychologovi vyhovuje jeho pojetí, které by však neměl dogmaticky prezentovat za **jediné a správné**. Lidskou duši nelze počítačově svázat. Klíčové by pro rorschachisty mělo být, zda a do jaké míry se hypotetický výsledek jimi vybraného rorschachovského postupu shoduje se skutečností.*

Psychoanalytický a psychodynamický přístup v Rorschachově projekci žádá psychometrie dosud nepřekonala, pouze zúžila její potenciál. Pokusy psychometrizovat psychodynamické

škály zůstávají ve stádiu pokusů, i když je dnes již možné z některých experimentů čerpat některé pozitivní podněty pro praxi.

*Interpretace Rorschacha je od jeho vzniku přirovnávána k umění – od slova umění, a má povahu konstruktérské tvůrčí činnosti, která žádá, podle Bohma, zvláštní nadání. Pro někoho je nesnadné pracovat s Rorschachem. **Ten kdo redukuje člověka na soubory čísel a indexů, není patrně schopen projektivní metodu přijmout a ovládnout.***

Samotná koncepce Rorschacha zakazuje mechanický přístup, který je blízký psychometrickému počítačovému zpracování. Každý protokol totiž vyžaduje, kromě základního a předepsaného vyhodnocovacího postupu i specifické zkoumání, které se neobejde bez analýzy v širším kontextu včetně kvalitativní analýzy obsahové.

Hodně úsilí a času stálo nejednoho psychologa, který po řadu let předkládá Rorschachův test klientům, aby nastřádal tolik zkušeností, které mu dovolí objevovat v protokolech množinu podkladů k serióznímu posouzení struktury a dynamiky osobnosti. Po létech může dokonce objevit i prvky nové, dosud netušené a dokonce i jakési „duchovní dimenze“ této metody.

Oním zvláštním nadáním pro práci s Rorschachem měl Bohm nepochybně na mysli nejen schopnost psychodynamické intuice, analytického, kritického, tvůrčího a kombinačního myšlení, nýbrž i volných vlastností, umožňujících trpělivé studium jednotlivých protokolů, jako ještě nikdy se nevyskytujícího a neopakovatelného celku, se stejně trpělivým srovnáváním všech dat o vyšetřovaném jedinci včetně dosavadních teoretických a praktických poznatků navzájem.

ÚVOD

Rorschachova metoda dosahuje i v dopravní psychodiagnostice požadovaných výsledků. Projektivní test dokáže popsat osobnost řidiče komplexně a v širokém spektru vlastností ve smyslu vertikálním - stenické a astenické konstituční faktory, nevědomé postoje a fixace - i horizontálním – extroverze, introverze, emoce, prožívání, inteligence, vnímání aj. – a napovědět o dávné minulosti stejně jako o přítomnosti vyšetřované osoby.

Rorschach v klasickém provedení může vypovídat například o řídičích inklinujících k selhání i o těch konfliktních, agresivních, lehkovážných, ambiciózních, tolerantních, empatických, ostražitých, sensitivních, afektivních, impulsivních, průbojných, nerozhodných, poddajných, ale i o řídičích komunikativních, organizačně schopných, zdrženlivých, vztahovačných, svědomitých, odpovědných, spolehlivých, narcistických, pragmatických, rozvážných, adaptabilních, závislých i nezávislých, přehnaně sebejistých či operujících s hranou jistotou jako výrazu pocitů méněcennosti, nejistých s pocity viny, úzkosti, izolovanosti apod.

Rorschach informuje v dopravní psychodiagnostice také o motivaci řidiče spjaté s potřebami - uznání, převahy, bezpečí, souznění, seberealizace, klidu, opory, nezávislosti, imponování atd., i o kvalitě inteligence a myšlení kombinačního, logického, kritického a flexibilního či o fixaci vnímání, myšlení aj. Test je schopen odhalit latentní i manifestní agresivitu řidiče zaměřenou extra či intrapsychicky, ukázat na náznaky či trsy psychopatologických rysů, může navodit podezření na poruchu osobnosti a na celou škálu psychických, psychotických i psychosomatických onemocnění.

Rorschachova metoda se stala užitečnou zejména při vyšetřování problémových řidičů selhávajících opakovaně v silničním provozu. Jedná se o kategorie řidičů – nehodářů, řidičů s podezřením ze závislosti na návykových látkách – alkoholu a drogách.

Rorschachovská psychodiagnostika problémových řidičů se soustřeďuje na odhalení osobnostních příčin selhávání, vnoří se do percepčně kognitivních procesů, přispěje k rozpoznání konativních motivačních složek a ukáže na hypotetické rysy, sklony, potřeby, pocity, prožitky bezprostředně spjaté se selháváním nejenom v dopravě.

CO NAPOVÍDAJÍ ZKOUMÁNÍ

Stručným shrnutím výsledků našich a zahraničních výzkumů aplikace Rorschacha v dopravní psychologii u problémových řidičů zmíněných kategorií dospíváme k následujícím položkám, které častěji nacházíme v jejich protokolech:

1. selhání,
2. barvové šoky II. a VIII.,
3. šedý šok na IV. a VII.,
4. zpožděný barvový šok u IX. nebo X.,
5. červený šok u II.,
6. interferenční fenomén na VIII.,
7. symetrie,
8. odepovědi,
9. deskripce,
10. anatomické interpretace,
11. perseverace typu lpění na tématu,
12. agresivní a defektní obsahové odpovědi,
13. typ prožívání koartovaný nebo koartativní a málokdy egocentricko – extratenzivní,
14. spíše uvolněná sukcese
15. vyšší procento F –
16. více Hd a Fb interpretací,
17. výklady typu DZw, DdZw, DZwG, GZw,
18. počet odpovědí kolem 14 - 20
19. méně V odpovědí
20. Niegerův index reality (RI) spadá do podprůměrných hodnot
21. počet interpretací s agresivním obsahem zvýšený,
22. vyšší počet FbF a Fb odpovědí,

SOUBOR VYBRANÝCH ZKUŠENOSTÍ S RORSCHACHEM U ŘIDIČŮ

Předkládám soubor našich vybraných zkušeností z vyšetřování Rorschachovou metodou zvláště u řidičů problémových:

- Rorschacha nasazujeme vždy po úvodním obecném zahřívacím rozhovoru a po vypsání speciálního anamnestického dotazníku ŽRPH, tedy v situaci kdy by měl být řidič duševně svěží a stabilizovaný.
- K ověření řidičova momentálního psychického a psychosomatického stavu a postoje k vyšetření aplikujeme Lüscherův subtest (5+8). LT například upozorní na přítomnost tenzí a vzrůst TK.
- Snímání ROR po **výkonových testech se nepovažuje, jak napovídají letité zkušenosti, za vhodné pro pravděpodobnost snížené produktivity řidiče.**
- Není žádnou novinkou upozornění, že řidiče je třeba předem psychicky na ROR připravit a opakovaně si ověřit zda instrukci porozuměl.
- Jen velmi výjimečně může dojít, zvláště u řidičů sensitivnějších, k rozvoji pocitu tzv. zkouškové úzkosti a k určitému počátečnímu zkreslení testového obrazu. **Možný vliv situačního tlaku i prostředí či negativních postojů řidiče k vyšetření lze verifikovat ohniskovým rozhovorem a opakovaným LT..**

- Při podávání instrukce se vyhýbáme výrazům jako inkoustové kaňky, ale pojmy figura, skvrny, ale **náhodně vzniklé obrazce lze užít**.
- Vysvětlení o vzniku a účelu testu bychom neměli řidiči podávat, protože by se mohlo stát problematickým zachycení zvláštních fenoménů – vědomí interpretace, symetrie, zrcadlení, iniciálního šoku aj.,
- Předem nemáme také hovořit o tom, že skvrny nepředstavují nic určitého, je – li však provedení testu ohroženo právě touto otázkou, může se dodatek použít. (U Zulligera je tato modifikace zakotvena v instrukci.)
- Text odpovědi řidiče musí být v protokolu zapsán doslova. Mluví – li řidič příliš rychle, pak se provádí záznam zkratkami. Snažíme se vždy věrně zaznamenat charakteristický styl vyjadřování řidiče.
- Zapisují se doslova i případné poznámky řidiče, ale i povzbuzování, napomenutí, apod., od psychologa, který ROR snímá. Pro přehlednost se tyto poznámky vkládají do závorek.
- Neverbální a šokové jevy například povzdech, mimika, údiv, zvolání, motorika, tón hlasu, zaváhání aj., včetně prodloužení reakčního času + všechny poruchy nebo přerušení pokusu s udáním doby trvání, evidujeme s jistou opatrností, aby to řidič nepostřehl.
- **Při hodnocení odpovědi v ROR je důležitá znalost základních anamnestických dat z životní, profesní a řídičské historie i aktuální psychický a psychosomatický stav řidiče.**
- Psycholog musí důkladně poznat řidičův profesiogram s psychosomatickými nároky plynoucí z druhu dopravy, kterou řidič právě vykonává nebo si profesiogram sám sestavit a prověřit si pracovní podmínky včetně zátěže a pracovního prostředí řidiče i prostředí sociálního.
- Při snímání ROR označujeme i odpovědi, které nejsou pokládány za interpretace. Jde například o okrajové poznámky řidiče : “ *Je tady hodně barev... Tady je to moc červené ... Vy těch tabulek máte... Kdy už bude konec... Víc vám nepovím...* ”
- Nikdy nepodceňujeme přesnost signování v souladu s pořekadlem: „Dvakrát měř a jednou řež.“ Zvláštní pozornost věnujeme složeným a kombinovaným výkladům, které při inquiry, kdy zkušení experti provádějí okamžité signování protokolu, rozpitváváme a příslušně označíme. Tak například u T – III . “ *Dva muži se perou o motýla,* ” signujeme nejdříve jako celou kombinaci, to je: **G B M V** a jako motýla tedy: **D F+ T V**.
- **Žádoucí je znalost znaků ROR charakterizující zmíněné dopravní nároky a jejich rozpoznání v protokolu, k čemuž poslouží i HzS systém.**
- U řidičů problémových je nezbytné seznámení s jejich řídičskou i životní historií a zejména se **subjektivním a objektivním popisem nehody, kterou zavinili anebo s druhem selhání například řízení pod vlivem únavy, nehoda kvůli mikrosnánku, alkoholu, drogám apod.**
- U problémových řidičů existují osobnostní zvláštnosti nebo náznaky zvláštností, které se zpravidla odrazí v struktuře ROR protokolu,
- Pozorně hodnotíme realističnost a tvarovou přiměřenost každé odpovědi. Tak například z přemíry **F** odpovědi lze, kromě jiného, usuzovat na stereotypnost a užší rozsah pozornosti.
- Agresivní tendence projevují řidiči v ROR několika způsoby například v protokolu převažují interpretace spíše méně kvalitních detailů. Meziplochy **Zw** mohou naznačovat nedostatečné ovládání agresivních

tendenci podobně jako interpretace **Hd**, ovšem v jiné kvalitě. K agresi se vztahují obsahy interpretací.

- Při interpretaci protokolu nesmíme zapomínat na vliv emotivity, která zvyšuje nebo snižuje výkonnost – kvantitu a kvalitu odpovědí.
- Musíme myslet i na **přetrvávající** možnou a výjimečně se u řidičů vyskytující testovou úzkost, která může ovlivnit četnost a kvalitu odpovědí.
- **Někdy je nutné a také racionální zařadit, především u soudně znaleckých posudcích, před snímáním ROR stažení ZULLIGERA.**
- Negativní poznatek navozený před zahájením protokolování ROR se může zejména u citlivých jedinců objevit v prvních interpretacích.
- Četné **V** odpovědí v protokolu mohou značit obranu i banální myšlení a jsou příznačné pro **některé řidiče v nenáročném dopravě.**
- Nezapomeňme, že co dříve bylo v ROR originální, může být dnes vulgární.
- Soubor **V** odpovědí se od Bohmových časů rozrostl například u T – I. o klíště, u T-V. je **V** kromě zvířecí kůže také kožich, kožešina nebo předložka, u T-VIII. zvířata nebo květiny, u T – IX., také květiny...
- Zkreslená tvarová kvalita (F-) může signalizovat nejenom sklon k **dekoncentraci**, ale možná i chybné vnímání reality.
- **K prohloubení a upřesnění diagnostiky je možné po ROR příležitostně zařadit BEHN- RORSCHACHA.**
- K rychlému orientačnímu a předběžnému vyhodnocení protokolu ROR je vhodné aplikovat **HzS – 018 / 013** – přehledné hodnotící znakové schéma ROR v rámci psychologie práce a dopravní psychologie, obsahující například způsob apercepce, typ prožívání, vybrané formule, fenomény aj.
- **HzS představuje 18 základních položek s přiřazenými odpovídajícími trsy Rorschachových znaků spjatých s profesí, které mohou, pokud se s nimi nepracuje mechanicky, nýbrž v souladu s tradičními rorschachovskými postupy, usnadnit interpretaci protokolu.**
- V protokolech problémových řidičů se pochopitelně **neobjevuje všech citovaných 22 položek zjištěných výzkumy aplikace ROR v dopravní psychodiagnostice problémových řidičů**, ale vybrané položky mohou být vodítkem k upřesnění hypotéz a mohou dotvářet v různých kombinacích patologický obraz jednotlivých protokolů.
- Na zmíněné položky z výzkumů nutno pohlížet z kvantitativních a kvalitativních hledisek a ve vztahu ke všem odpovědím obsažených v protokolu, v anamnéze, v rozhovoru i k verbálnímu a neverbálnímu chování řidiče při snímání protokolu.
- **V protokolech řidičů často převažují D nad G.**
- U odpovědných a svědomitých se vyskytuje více **Dd**. Vše se ale musí interpretovat v souvislostech.
- Akcent na introvertní nebo extrovertní styl není pro řidiče z povolání vhodný. **U introverze může jít kromě jiného o nerozhodnost a u extroverze i o možnost impulsivnějších reakcí a v praxi o jednání formou pokusu – omylu.**
- V porovnání s řidiči neproblémovými se u problémových řidičů nejčastěji objevují v protokolech zvláštní fenomény - **komplexové odpovědi i selhání.**
- Je potřeba pokusit se v protokolu vyhledat pravděpodobný kořen selhávání, například v neurotické symptomatologii (*počet odpovědí, selhání, barvový a šedý šok*) nebo v agresivních tendencích (*interpretace mezíplach,*

deskripce, červený šok, Do odpovědi, obsah odpovědi) či v impulsivním nevypočitatelném reagování,

- **Z výsledku ROR lze vyčíst i pravděpodobně možné chování řidiče v praktickém životě, v zaměstnání a v rodině. Ostatně praxe s ROR dokládá, že například ze selhání pouze u jedné tabulky, je možné hypoteticky odvozovat možnost selhání zejména v náročných stresových i konfliktních životních a hlavně pracovních podmínkách.**
- Selhání v ROR bývá příznačné pro problémové řidiče – žadatele o vrácení ŘO zejména za opakované užití drog nebo alkoholu.
- K spolehlivějšímu ověření Rorschachem navozených hypotéz, je žádoucí doplňovat vyšetření dalšími projektivními metodami, psychometrickými testy osobnosti pro řidiče (SPIDO, SPARO) výkonovými zkouškami a analýzou dat životní, řidičské a profesionální historie.
- Při interpretaci ROR protokolu podle všech kritérií a ve všech souvislostech, tedy nejenom posouzením kvantity a kvality odpovědí včetně komplexových, reakčního času, způsobu apercepce, stupně prožívání, indexu RI aj., nýbrž i obsahu odpovědí a způsobu jejich zdůvodňování, se může objevit nejedna **informace převoditelná** do profesionálního – pozitivního či negativního dopravního charakteru a chování řidiče.
- **Při hodnocení kvantitativního stupně inteligence podle Rorschachových kritérií je možné odhalit důvody snížené účinné kapacity rozumu (útlum produkce a výkonnosti,) zejména u specifického typu odpovědí.**
- Kvalitativní posouzení inteligence spočívá v určení specifické orientace – praktická, teoretická a emoční + nadání tvůrčí, technické,, organizační aj.
- Myšlení posuzujeme z hlediska pružnosti, pohotovosti, stereotypnosti, pohyblivosti, banálnosti, originality apod. Více odpovědí **B** můžeme u řidiče, v souladu s dalšími proměnnými, spojovat s pružnějším myšlením, ale i s introverzí, která **není pro profesionálního řidiče příliš žádoucí.**
- Emotivitu hodnotíme ze všech pohledů – přizpůsobivost, strukturu, vyváženost, stabilitu, labilitu, brzdění, útlum, plochost, hloubku a bohatost prožívání.
- **Od první tabulky se také soustředujeme na schopnost adaptability, (rozhodnosti – nerozhodnosti i koncentrovanosti) která spolu se sociabilitou navozuje hypotézu o přizpůsobivosti řidiče v dopravním provozu**
- Z motivačních tendencí sledujeme především potřeby, například - uznání, bezpečí, opory, uplatnění, vyniknutí,- motivy, například k určité činnosti, k lidem, k práci, - sklony, například k spolupráci, toleranci, vzdorovitosti, opozici, kritičnosti, pedanterii, ohleduplnosti, ignoraci autority, vytrvalosti, nedůvěřivosti, vztahovačnosti, opatrnosti, svědomitosti, nejistotě, - pocity, například méněcennosti, viny, nedostačivosti, opuštěnosti, selhávání, izolace... které mohou souviset s výkonem povolání.
- **Psychopatologické znaky** uvádíme jen tehdy pokud jde o významnější odchylky od normy, které mohou být zdrojem selhání při jízdě i jinde a mohou plodit konflikty v dopravě, v interpersonálních vztazích s nadřízenými, spolupracovníky a cestujícími.
- **Emoční potenciál posuzujeme v souvislostech. Nehledíme pouze na barvové odpovědi nebo na součty odpovědí u posledních tří tabulí.**
- Za velmi důležitý považujeme syntetický pohled na ROR protokol, na vzájemné propojení jednotlivostí a na pochopení vazeb s trsy odpovědí u

tabulek a nacházení souvislostí. Snadno se to říká, hůře uskutečňuje. Chce to propojení tvůrčího, kombinačního, kritického, intuitivního a racionálního myšlení se znalostmi anamnézy a hlavně aktuální řidičské činnosti.

- Může se stát, že kvantitativní hodnocení ROR přebije u problémového řidiče jedna **komplexová odpověď** u tabule s příslušnou „**vyzývací účinností**“, nebo umocní kvantitativní potenciál. (Psycholog proto musí znát charakteristiku všech tabulí z psychodynamického hlediska!)
- **U řidičů se pohyboval průměrný počet odpovědí v protokolu od 14 do 22, takže Exnerův zjednodušený americký systém asi nemá v dopravní psychologii valnou šanci. Program také nezpracuje Rorschacha, u něhož chybí odpověď na jednu či více tabulek. Selhání je jedním ze souboru stěžejních znaků, které charakterizují problémového řidiče.**
- V ROR vytvářejí odpovědi vzájemný vztah mezi sebou i mezi tabulkami a mohou vznikat kombinační průniky. Vždy se musí tento vztah brát v úvahu. **Šok či selhání u určité tabulky nebo někdy pouze jediná odpověď u určité tabulky, obvykle komplexová, může vydat diagnosticky za mnohé jiné a může vévodit hypotézám. S tím bohužel Exnerův statistický systém nepočítá.**
- Každý ROR u řidiče je originálem, v němž se mohou v rozmanitých sestavách objevovat zmíněné položky z našich a zahraničních výzkumů.
- **Na „statistickou berličku“ včetně Exnerových indexů nelze vždy u ROR spoléhat. Kvantita nemůže předstihnout u ROR kvalitu! Opatrnost, přesné signování podle Bohmových zásad a opakované prověřování i vzájemné srovnávání všech dat, je na místě.**
- Měli bychom mít stále na paměti při analýze ROR, že v protokolu i mimo něj (*pozorování verbálních a neverbálních projevů*) **vše se vším souvisí!**
- ROR nelze v dopravní diagnostice považovat za jedinečnou metodu, ale vždy se má podkládat rozmanitými, k tomu účelu vytvořenými, projektivními a psychometrickými technikami, doplněnými rozbořením anamnestických a profesionálních dat i referencemi o řidiči.
- **ROR přesto zůstává klíčovou součástí alternativní dopravně psychologické testové baterie, která slouží také k verifikaci hypotéz ostatních projektivních testů.**

POZNÁMKY NA ZÁVĚR

Aplikace Rorschachova projektivního nástroje v dopravní psychodiagnostice není totéž jako v diagnostice klinické nebo foremní. Dopravní psychologie je úzce specializovaný obor zahrnující odlišné druhy dopravy - silniční, železniční, lodní a leteckou. Silniční doprava se dělí na vnitrostátní, mezinárodní, regionální, nákladní, komunální, autobusovou atd. Rovněž v železniční, lodní a v letecké dopravě existují rozmanité pracovní pozice například pilota dopravního, vojenského, sportovního aj. Každá pozice obsahuje nespočet psychické a psychosomatické nároky.

Řidičská pozice v jiném typu dopravy má jiný profesiogram a z toho odvozené jiné požadavky na psychiku. Z těchto podkladů vycházejí testovací baterie se standardizovanými alternativními metodami především projektivními. Bez přihlídnutí k těmto zásadám nebývá interpretace Rorschacha zcela spolehlivá.

Rorschach, ačkoliv je v dopravní psychologii používán zřídka, se od konce šedesátých let osvědčil při individuálním výběru osob pro exponovanou dopravu včetně letecké. Efektivní výsledky prokázal Rorschach, jako klíčová součást testové baterie, v posledních létech hlavně u problémových (selhávajících) řidičů, strojvůdců a pilotů.

Vývoj Rorschachovy klasické projektivní techniky se od jejího vzniku nezastavil. V polovině sedmdesátých let se dala objednat v jedné pražské prodejně zahraniční odborné literatury drahá kniha od amerického autora **J.E. Exnera** přinášející nový a specificky pojatý způsob vyhodnocení a interpretace Rorschacha. V díle nazvaném **Comprehensive Rorschach systém** se podařilo sloučit různé rorschachovské školy v USA do unifikované podoby.

Byť je Exnerův **CS systém** ochuzen o mnohé rorschachovské zvláštnosti, zejména o soubor zvláštních fenoménů, komplexových odpovědi, obsahovou analýzu odpovědí aj., ujal se v průběhu čtyřiceti let i leckde v Evropě, nikoliv ovšem u starší generace rorschachistů, kteří převážně vnímají Exnerův model jako **zjednodušený, netvůrčí a neschopný postihnout vše co Rorschach nabízí především v klinické psychologii a v psychiatrii.**

Dnes se Komprehenzivní systém s rozsáhlou sadou tabulek a příkladů předkládá, nikoliv zdarma, v počítačové formě nejen psychologům klinickým, nýbrž i ostatním specializacím včetně psychologie dopravní.

V propagované americké metodě se uvádějí skutečnosti, kterých si dávno před Exnerem povšimli i naši psychologové soustavně Rorschacha užívající. **Exner objevoval objevené a někdy se i mýlil.** Tak například usoudil, že Rorschachův protokol o méně jak 14 odpovědích není validní. Není to jisté. I deset odpovědí cosi napovídá, zvláště objeví-li se šokové fenomény, selhání a komplexové odpovědi. Z praxe víme, že Rorschach může být chudý, bohatší a přebohatý. Každý protokol je originální a má svoji vypovídací hodnotu. Je na znalci Rorschacha a jeho zkušenostech, jak si poradí.

Kdybychom Exnerovy domněnky uplatnily na Zulligerovu metodu tří tabulek, pak by tato léty prověřená a stále aktuálně využívaná projektivní technika neměla v dopravní psychodiagnostice opodstatnění, neboť průměrný počet odpovědí se u Zulligera pohybuje mezi 8 – 12. Zulliger se při tom od čtyřicátých let minulého století osvědčil kromě dopravní psychologie také v psychologii dětské, při profesním výběru osob, v psychologii foremní aj. Od stvoření Rorschacha uplyne zanedlouho **sto let** a nikdo ještě nedokázal zpochybnit rorschachovskou stále platnou základní validitu – **soulad hypotetického závěru s realitou – tedy se zpětnou vazbou - a shodu s vybranými osobnostními testy projektivními i psychometrickými. A je lhostejné zda se kvysledku dojde systémem Exnerovým založeným na kvantitativní klasifikaci anebo osvědčeným evropským podle Bohma, sázejícím především na kvalitu. Napadá otázka: “Pokusil se Exner podrobit svůj systém zpětnovazební verifikaci u dopravní psychodiagnostiky?”**

Pragmatik Exner měl čerpat poznatky z řady výzkumů a z obsáhlé studnice dat, které prohnal počítačem ve jménu okřídleného a o zisk opřeneho sloganu: „Čas jsou peníze.“ **Statistickým zpracováním získal podklady pro koncepci odlišnou o koncepcce původní.**

Dokonce i způsob protokolování včetně inquiry má praktický uvažující Američan poněkud rozdílný od klasického pojetí. Exner vydal vlastní lokalizační tabulky. Vše převádí na spoustu čísel a indexů. Neobjevuje však pranic převratného, zejména ve způsobu administrace Rorschacha. Poukazuje na možné prohřešky, které evropští i naši rorschachovci popsali již v padesátých a šedesátých létech. (*Zdá se, že Exner asi neměl možnost v období „studené války“ seznámit se s odbornými studii, referáty a zkušenostmi našich předních znalců Rorschachovy metody.*)

Mohlo by to připadat i tak, že autor „statistické formy“ patrně nemohl **zevrubně prostudovat evropskou rorschachovskou školu a v praxi on i jeho spolupracovníci zřejmě málo nebo vůbec neaplikovali Rorschacha v dopravní psychodiagnostice a u různých pracovních profesí v souladu s Bohmovým učením.**

Exner trochu odlišně signuje a posuzuje odpovědi v porovnání se základními rorschachovskými pravidly. Zestručnil instrukci i ledacos jiného. Není jasné proč tak konal. Možná to vyžadoval počítačový program, který udělá jenom to,co se do něho vloží.

Americký psycholog patrně hodlal vyhovět občas se vyskytující kritice o „nejasné validitě“ projektivních metod a **poprvé** dokázal široce rozpracovat psychometrický způsob hodnocení Rorschacha, převést ho do jazyka počítačového včetně kódování a tím asi posílit objektivitu výsledků a údajně umocnit jejich validitu.

Exner správně nabádá důkladně se naučit rorschachovské vyjadřování, což chce čas a cvičení. Upozorňuje na desítky let známý fakt, který patří u Rorschacha k samozřejmosti, když poznal, že klient se může cítit v testové situaci ohrožen, takže doporučil přiměřenou psychologickou přípravu před snímáním protokolu. **Opět nesdělil nic nového.** O tom vypovídají nejenom spisy německy píšících autorů, nýbrž i zkušenosti našich expertů, kteří soudí – jak u koho se ohrožení projeví. Ostatně i to jaké má kdo pocity, je diagnostickým znakem a informací o jeho aktuálním či trvalém duševním stavu, zpravidla podá odpověď na první tabulku. Totéž může sdělit, kromě jiného, například i počet a kvalita odpovědí v protokolu nebo iniciální šok.

Johnu E. Exner s tisícičlennou skupinou spolupracovníků vytvořil dílo, které nenašlo ohlas v celé Rorschachovské obci i proto, že, kromě jiného, vyhloubilo propast mezi kvalitou včetně fenomenologické a prostou kvantitou, sloučenou v četných počítačem zpracovaných a poněkud nepřehledných a číslu přemnožených statistických tabulkách. Autor sice dal všestrannému projektivnímu diagnostickému nástroji simplifikovaný psychometrický rozměr, který však **úží informační kapacitu**, projekci příliš neprospívá a může někdy v praxi pokulhávat a podávat ošizené výsledky.

Exnerovi se však nedá upřít pokus o důkladnější analýzu dat i syntetický vhled na ROR metodu, nicméně se mu přesto nezdařilo zobrazit praktické závěry Rorschacha v plné šíři, neboť opomenul, takřka sto lety ověřenou a i dnes nadále rozšiřovanou rozmanitou sbírku unikátních kvalitativních psychoanalytických a psychodynamických fenoménů i symbolů, které jsou pověstnou „třešničkou na rorschachovském dortu.“

A tak, kdo dobře ovládá tradiční Rorschachův způsob interpretace, opírá se o letitou praxi a dokáže u Rorschacha spojovat teoretické poznatky s praktickými, **nemá zapotřebí tzv. „Komprehenzivní systém doplněný počítačovou nápovědou“ zavádět.**

U nás přetrvává v dopravní psychodiagnostice původní evropský tradiční a stále efektivní přístup v administraci, hodnocení a v interpretaci Rorschacha.

Exnerům CS systém není zřejmě schopný předložit spolehlivější obraz o osobnosti problémového řidiče anebo jej předloží v osekáné podobě. Přesvědčili jsme se o tom z vyhodnocení a interpretace jednoho a téhož Rorschachova protokolu problémových řidičů původním Bohmovým systémem a psychometrickým systémem Exnerovým pomocí počítače.

Příklad – I.

Profesionální řidič (24) nákladního vozu do 7,5 t, s šestiletou praxí sk. C, 9 přestupků – překračování rychlostního limitu, nesprávné předjíždění, jízda na červenou aj. + malé nehody - nedodržení bezpečné vzdálenosti, smyk, jízda v protisměru. Konflikty na pracovišti.

ROR protokol: 16 odpovědí, Rč. – 0, 35, zvláštní fenomény = 5, Selhání u T-IIIV. ERTF G – D, ERLBT – 1 : 2,5, RI – 5.

Hypotetický závěr:

Nedostatečně sycená předvídatost a ostražitost, povrchní vnímání s banálním myšlením, oslabená schopnost přizpůsobení a seberegulace, egocentrická vratká emocionalita se vzdorovitou náladovostí a problémovým sociálním kontaktem doplněný omezenějším pohledem na realitu. Stresová a frustrační odolnost pokleslá s pohotovostí k impulsivně agresivním reakcím, sklony k sebeprosazování bez účinné sebekontroly a s potenciálními výpadky rozumu.

(Rorschachův protokol problémového řidiče nebylo možné zpracovat Exnerovým systémem na počítači z důvodu malého počtu odpovědí + selhání u tabulky IIV.)

Příklad – II.

Amatérský řidič (32) řidičská praxe 11 let, 6 přestupků – rychlost, pasy, telefonování – dvě vážné dopravní nehody, maření úředního rozhodnutí, 12 bodů, ŘO dvakrát odebrán. Řidič podmíněně odsouzen za násilný trestný čin.

ROR protokol: 21 odpovědí, Rč. - 0,46, zvláštní fenomény = 7 + KS a KO, Sukcese lehce uvolněná + lehká perseverace, ERTF G – D, ERLBT – 1 : 3, RI - 4

Hypotetický závěr:

Náznaky maladaptivity vyjádřené potížemi vpravovat se, hodnotit a rozhodovat se zejména v nových dopravních situacích a podmínkách. Kolísavá emocionalita s náladovými výkyvy a s možností rozlad. Sklon k narcismu. Problémový sociální kontakt s potřebou exhibice a nerespektování autority. Pokleslá odolnost stresová a frustrační s pohotovostí k úzkosti a opozičnímu reagování, s nedostatečně potlačenými agresivními postoji a sníženým sebeovládáním s možností zkratkovitých vznětlivých reakcí.

Počítačové vyhodnocení podle Exnera:

Nasycený Index izolace = řidič trpí potížemi s adaptací, je povrchně přizpůsobivý a má nesnáze v lidském kontaktu. Může se u něho projevovat slabé sebeovládání s impulsivností. Nebyly shledány psychotické a depresivní příznaky.

(Do počítače nebylo možné vložit veškerá data, protože nebyl protokol snímán podle Exnerových pravidel. Strohý hypotetický počítačový výčet přesto naznačuje určitou shodu s klasickým přístupem v hodnocení protokolu a mohl by být úvodem pro hlubší kvalitativní rozbor podle Bohmovy školy.)

6/2016